

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชทานพระราชดำรัสเรื่องโรคไข้เลือดออกเมื่อปีพุทธศักราช 2542 ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดเพชรบุรี ความว่า “ โครงการปราบยุงลายคั้งค้างมานานแล้ว และอันตรายยังมีอยู่มาก อยากให้ปราบปรามอย่างจริงจัง อันตรายจากโรคไข้เลือดออกจะได้ทุเลาลง ” (Chansak Suwanchaichinda. 2000 : 49) แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยพสกนิกรในเรื่องโรคไข้เลือดออก อันตรายยังมีอยู่มาก ก็เพราะว่านับแต่เริ่มมีรายงานไข้เลือดออก (dengue hemorrhagic fever : DHF) ในปี พ.ศ. 2501 อัตราป่วยโรคไข้เลือดออก ก็ได้เพิ่มทวีคูณมากขึ้นถึงเกือบ 3 เท่า ของทุกๆทศวรรษ จนถึงปัจจุบันและพบว่าในปี พ.ศ.2530 มีรายงานผู้ป่วยสูงสุดจำนวน 174,285 ราย และเสียชีวิตถึง 1,007 ราย (ศิริชัยพรพรณน. 2542 : 3) โครงการปราบยุงลายคั้งค้างมานานแล้ว หมายถึงการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกที่ผ่านมาไม่ประสบผลสำเร็จ ความรุนแรงของโรคกลับเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ ประเมินการปีละ 3 ถึง 5 พันล้านบาท เมื่อเกิดมีการระบาดของโรคไข้เลือดออก (กระทรวงสาธารณสุข. 2548 : 1) และพระองค์ท่านได้พระราชทานแนวพระราชดำริ ความว่า อยากให้ปราบปรามอย่างจริงจัง อันหมายถึง ทรงตั้งพระทัย อยากให้พสกนิกรทุกคน ตั้งใจร่วมมือช่วยกันปราบยุงลายอย่างจริงจังให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งการแก้ไขปัญหที่สลับซับซ้อนนี้ ต้องอาศัยการใช้ทฤษฎีระบบ (systems theory) เพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญห ได้แก้หลักยุทธศาสตร์ การพัฒนา คือการศึกษาหลักวิชาการให้รู้จริงถึงสาเหตุของปัญหา แล้ววิเคราะห์จัดลำดับความสำคัญของหน่วยระบบทำงานจัดลำดับความสำคัญ เลือกแนวทางการดำเนินงานแก้ไขปัญหให้เหมาะสม และตรงกับสาเหตุของเป้าปัญหานั้นๆ (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. 2547 : 2 /28-36)

การปราบยุงลายเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออก มีด้วยกันหลายวิธี เช่น การพ่นสารเคมี การใช้ยาจุลฆ่ายุง การใช้กับดักไฟฟ้าล่อยุง การใช้ไม้ตาข่ายไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นการกระทำที่ปลายเหตุ วิธีการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการปราบยุงลายในปัจจุบัน ได้แก่วิธีการกำจัดลูกน้ำยุงลาย เนื่องจากการเป็นวงจรชีวิตยุงลาย ก่อนที่จะเจริญเติบโตกลายเป็นยุงลายตัวเต็มวัย ซึ่งยุงลายจะวางไข่ปะปนติดขอบภาชนะเหนือระดับน้ำเล็กน้อย ในแหล่งน้ำนิ่ง ไส่ ก่อนข้างสะอาด

ได้แก่ แหล่งน้ำตามภาชนะในและบริเวณรอบบ้าน อยู่ใกล้ตัว ทำได้ง่าย สามารถทำได้ด้วยตนเอง ประหยัด และมีประสิทธิภาพสูง ถ้ากำจัดลูกน้ำยุงลายได้ พาหะนำโรคไข้เลือดออกก็จะลดน้อยลง และหมดไปในที่สุด (สุจิตรา นิมนานนิตย์, 2542 : 20) การกำจัดลูกน้ำยุงลาย แบ่งตามเครื่องมือที่ใช้ได้ 3 วิธี ประกอบด้วย วิธีแรกทางด้านกายภาพ เช่น การปกปิดภาชนะเก็บน้ำด้วยฝาอย่างมิดชิด การขจัดล้างเปลี่ยนถ่ายน้ำทุก 7 วัน การเผาฝัง ทำลายเศษวัสดุที่อาจเก็บกักน้ำและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ ยุงลายได้ วิธีที่สองทางด้านชีวภาพ เช่น การเลี้ยงปลาเพื่อให้อินลูกน้ำ ได้แก่ ปลาหางนกยูง ปลาแกมบุเซีย ปลาหมอ ปลากัด และปลาในธรรมชาติ และวิธีสุดท้ายเป็นการใช้สารเคมี ฆ่าลูกน้ำ เช่น ใช้ทรายที่มีฟอส ซีโอไลท์เคลือบที่มีฟอส และสารยับยั้งการลอกคราบ เป็นต้น (กรมควบคุมโรค, 2548 : 5) วิธีการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้านกายภาพและชีวภาพดังกล่าว เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คนไทยส่วนใหญ่ใช้กำจัดลูกน้ำยุงลายสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ การที่จะกำจัดลูกน้ำยุงลายให้ได้ผลดี มีความครอบคลุม และเกิดผลสำเร็จได้นั้นต้องผสมผสานหลาย ๆ วิธี เข้าด้วยกัน (integrated control) องค์กรภาครัฐจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับภาคประชาชนในพื้นที่ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมสร้างให้เกิดการร่วมมือ และร่วมดำเนินงานด้วยกัน อันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการป้องกัน ควบคุมโรคไข้เลือดออกอย่างยั่งยืน (สิวิกา แสงธาราทิพย์, 2544 : 35-58)

จังหวัดนครสวรรค์ ได้ดำเนินการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก ตามแผนนโยบายเร่งรัด ที่สำคัญของกระทรวงสาธารณสุขมาโดยตลอด ทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นได้สนับสนุนงบประมาณ จัดซื้อสารเคมี ทรายที่มีฟอสกำจัดลูกน้ำยุงลาย ชีอน้ำยา และเครื่องพ่นสารเคมีกำจัด ยุงลายตัวเต็มวัย ในแต่ละปีเป็นเงินจำนวนนับล้านบาท เช่นในปีงบประมาณ 2544 องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นได้สนับสนุนงบประมาณจัดซื้ออุปกรณ์และสารเคมี เช่น ซื้อทรายกำจัดลูกน้ำ รวมได้ถึง 30 ล้านบาท แต่จังหวัดนครสวรรค์ยังไม่สามารถควบคุมโรคนี้ได้สำเร็จ ยังคงมีรายงานการเกิด โรคไข้เลือดออก สูงติดอันดับหนึ่งในสิบของประเทศอยู่ตลอดมาเกือบทุกปี เมื่อจำแนกรายอำเภอ พบว่า อำเภอลาดยาว เป็นพื้นที่ที่มีอัตราป่วยสูงติดอันดับต้นๆ ของจังหวัดทุกปี ดังเช่นใน ปี 2548 พบว่ามีอัตราป่วยสูงถึง 309.9 ต่อประชากรแสนคน ซึ่งสูงกว่าเป้าหมายของประเทศที่กำหนดไว้ (50 ต่อประชากรแสนคน) ถึง 6 เท่าเป็นต้น และพื้นที่รับผิดชอบของสถานีอนามัยหนองยาวใน อำเภอนี้ มีอัตราป่วยสูงกว่าเป้าหมายมาเกือบทุกปีเช่นกัน โดยมีอัตราป่วยในปี 2547 และ 2548 สูงถึง 776.89 และ 412.02 ต่อประชากรแสนคน ซึ่งสูงกว่าเป้าหมายของประเทศถึง 15 และ 8 เท่า ตามลำดับ เพศชายและเพศหญิงป่วยเท่าๆกัน และพบได้ทุกกลุ่มอายุ ส่วนใหญ่ กลุ่มอายุ 10 - 25 ปี (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครสวรรค์, 2549 : 23)

จากปัญหาโรคไข้เลือดออกในพื้นที่ของสถานีอนามัยหนองยาว ที่พบว่ามีอัตราป่วยสูง และมีแนวโน้มมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ถ้าปล่อยให้ปัญหานี้เกิดซ้ำซาก และยืดเยื้อต่อไป จะเกิดความ

สูญเสียต่อเศรษฐกิจชุมชน จะต้องใช้จ่ายงบประมาณในการรักษาผู้ป่วย และซื้อสารเคมีเพื่อนำมาใช้กำจัดลูกน้ำยุงลายเพื่อควบคุมโรค เพิ่มขึ้นอีกมากมาย การนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้เป็นเรื่องที่ดี มีความสะดวก แต่ผลที่เกิดตามมาทำให้ประชาชนยึดติดกับการใช้สารเคมีดังกล่าว ซึ่งมองว่าเป็นเรื่องง่าย ได้รับฟรีไม่ต้องเสียเงิน ทำให้ประชาชนยึดติดการใช้สารเคมีแก้ปัญหาที่ยั่งยืนที่เคยใช้ ทั้งที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการกำจัดลูกน้ำยุงลายมีประสิทธิภาพสูงกว่าการใช้สารเคมี ทั้งด้านการจัดหานำมาใช้ก็ทำได้ง่ายเพราะมีอยู่ในชุมชน ราคาถูก และยิ่งกว่านั้นยังไม่มีสารพิษตกค้าง ที่เป็นผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย การดำเนินการกำจัดลูกน้ำยุงลายให้สำเร็จได้ได้ถ้าทำอย่างจริงจัง โดยอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ผู้วิจัยมีหน้าที่ในการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ ในการป้องกันควบคุมโรค ไข้เลือดออก จึงได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและปัญหาการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และนำผลการศึกษามาทำหนดแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ซึ่งจะสามารถลดอัตราการป่วยของโรคไข้เลือดออก ลดความสูญเสียทางเศรษฐกิจและงบประมาณที่จะใช้ซื้อสารเคมี

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นการกำจัดลูกน้ำยุงลายของสถานีนามัยหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อศึกษาปัญหาการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
3. เพื่อกำหนดแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง แนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา มุ่งศึกษาสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัญหาการกำจัดลูกน้ำยุงลาย ใน 3 ด้าน คือ ด้านความรู้เรื่องกีฏวิทยาของยุงลาย และการกำจัดลูกน้ำยุงลาย ด้านทัศนคติต่อการกำจัดลูกน้ำยุงลาย และด้านพฤติกรรมกำจัดลูกน้ำยุงลาย แล้วนำข้อมูลที่ได้นำมา

กำหนดแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ช่วงที่1 ศึกษาสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นและปัญหาการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองขาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ประชาชนผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสถานีนามัยหนองขาว ไม่น้อยกว่า 6 เดือน มีอายุ 12 ปีขึ้นไป สามารถอ่านข้อคำถามและตอบคำถามได้ โดยกำหนดให้ 1 ครัวเรือน นับเป็น 1 หน่วยประชากร จำนวน 1,231 คน

กลุ่มตัวอย่างได้จากประชากรครัวเรือนละ 1 คน จำนวน 297 คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างกำหนดโดยเปิดตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ของเครซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan อ้างถึงใน Isaac and Michael.1982:193) กำหนดว่า ขนาดประชากร 1,300 คน กำหนดให้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 297 คน กลุ่มตัวอย่างครัวเรือนเลือกด้วยวิธีการสุ่มอย่างเป็นระบบ (systematic random sampling) และประชาชนกลุ่มตัวอย่าง สุ่มเลือกจากครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างที่สุ่มได้นั้น ด้วยวิธีการสุ่มแบบบังเอิญ (accidental sampling) ผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่การศึกษามาไม่น้อยกว่า 6 เดือน มีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป และสามารถอ่านข้อคำถามและตอบคำถามได้ ถ้าไม่สามารถสอบถามประชาชนในบ้านที่สุ่มตัวอย่างได้เมื่อเข้าสำรวจ ให้ใช้ประชาชนหลังคาเรือนที่อยู่ใกล้บ้านที่สุ่มตัวอย่างได้มากที่สุดตามลำดับเป็นตัวแทน โดยไม่สำรวจซ้ำครัวเรือน

ช่วงที่2 กำหนดแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศึกษาจากประชากรที่ใช้ในการวิจัยทั้งหมด ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการป้องกันควบคุมโรค ไข้เลือดออก มีคุณสมบัติ คือ จบการศึกษาไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีด้านสาธารณสุข หรือ ศึกษาด้านสัตวแพทย์ หรือ มีประสบการณ์การทำงานด้านการควบคุมโรคไข้เลือดออกมากไม่น้อยกว่า 10 ปี หรือ ปฏิบัติงานในตำแหน่งหัวหน้างานที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก จำนวน 7 คน

3.ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 ช่วงตามขั้นตอนการศึกษา ได้แก่

ช่วงที่1 ศึกษาสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นและปัญหาการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองขาว

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านใช้กำจัดลูกน้ำยุงลาย และปัญหาการกำจัดลูกน้ำยุงลายของสถานีนามัยหนองยาวใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ เรื่องวงจรชีวิตยุงลาย และวิธีกำจัดลูกน้ำยุงลาย ด้านทัศนคติของประชาชนต่อการกำจัดลูกน้ำยุงลาย และด้านพฤติกรรมประชาชนในการกำจัดลูกน้ำยุงลาย

ช่วงที่2 กำหนดแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ ร่างแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนามัยหนองยาว

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. แนวทาง หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินงาน ซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติ เพื่อกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีนามัยหนองยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

2. การกำจัดลูกน้ำยุงลาย หมายถึง วิธีการฆ่าลูกน้ำยุงลาย และรวมถึงการควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย ประกอบด้วย 3 วิธี ได้แก่ วิธีด้านกายภาพ ด้านชีวภาพ และวิธีการใช้สารเคมี

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้เรื่องการกำจัดลูกน้ำยุงลายที่ผู้คนในสังคม หรือชุมชนสั่งสมถ่ายทอด สืบต่อกันมา จากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง ปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและสามารถนำมาใช้ในการกำจัดลูกน้ำยุงลายในชุมชนพื้นที่รับผิดชอบของสถานีนามัยหนองยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

4. การกำจัดลูกน้ำด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วิธีการฆ่าลูกน้ำยุงลาย และรวมถึงการควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย โดยใช้ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดสู่การปฏิบัติสืบต่อกันมา และทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น ได้แก่ การปกปิดภาชนะเก็บน้ำด้วยฝาอย่างมิดชิด จัดล้างเปลี่ยนถ่ายน้ำ การเผา ผึ่ง ทำลาย หรือกลบทิ้ง เศษวัสดุที่อาจเก็บขังน้ำและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายได้ เช่น ไม้แตก กะลามะพร้าว ขางรถยนต์เก่า กระจบอง ขวด เศษวัสดุ ฯ การเลี้ยงปลาเพื่อให้กินลูกน้ำ เช่น ปลาหางนกยูง ปลาแกมบูเซีย ปลาหมอ ปลากัด และปลาอื่นๆ และการใช้สมุนไพร/สารเคมีจากธรรมชาติ ได้แก่ ผลมะกรูด ปูนกินหมาก เกลือ แป้ง ผงชัน น้ำมันขี้ไก่ ขี้เถ้า กำมะถัน เป็นต้น

5. สถานีนอนามัยหนองยาว หมายถึง สถานบริการสาธารณสุขระดับตำบล(สอ.) รับผิดชอบ
ประชากร ในพื้นที่ตำบลหนองยาว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในการกำจัดลูกน้ำยุงลายของสถานีนอนามัยหนองยาว
2. ได้ทราบปัญหาการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีนอนามัยหนองยาว
เพื่อนำไปประกอบการพิจารณากำหนดแนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายฯ ต่อไป
3. ได้แนวทางการกำจัดลูกน้ำยุงลายด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สามารถนำไปใช้ในการ
ดำเนินงานในพื้นที่ของสถานีนอนามัยหนองยาว และนำไปใช้เป็นแนวทางประกอบการพิจารณา
กำหนดนโยบาย และวางแผนการดำเนินงานกำจัดลูกน้ำยุงลาย ป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกให้
เหมาะสมกับบริบทและปัญหาของพื้นที่อื่นๆ